

ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядається актуальна проблема психологізації процесу навчання у вищих військових навчальних закладах шляхом розвитку психологічної компетентності учасників освітнього процесу, як обов'язкової педагогічної умови для підвищення якості підготовки фахівців у сфері оборони. А також привертається увага до актуального питання психологічної готовності педагогів до впровадження освітніх реформаційних інновацій.

Ключові слова: якість освіти; психологізація; освітній процес; вищий військовий навчальний заклад; психологічна компетентність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства і збройних сил у вищій освіті, зокрема і військовій, розгортаються численні колізії щодо шляхів її інтеграції в європейський освітній простір як базової соціалізувальної системи. Умови масштабної модернізації функціонування суспільства об'єктивно виокремлюють в якості основного пріоритету інноваційний розвиток. Питання запровадження освітніх інновацій є актуальним для України. Лише сформувавши інноваційну особистість, здатну до створення змін і сприйняття змінності, ми зможемо стати конкурентоспроможною нацією. З огляду на це система вищої військової освіти має гарантувати санкціоноване державою відтворення суспільного досвіду і визначати напрям розвитку самого суспільства.

Однією з таких колізій є невідповідність між запитами психолого-педагогічної практики у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) на психологізацію вищої військової освіти (посилення психологічної її складової) та готовністю науково-педагогічних працівників до реалізації цих запитів. Означена невідповідність становить неабияку проблему системи вищої військової освіти і вітчизняного освітнього простору загалом. Дана проблема гальмує реалізацію сучасних і перспективних педагогічних ідей і концепцій, інноваційний розвиток суспільства та збройних сил, їх інтеграцію в світовий соціально-економічний, безпековий, культурний і освітній простір.

Мета статті.

З огляду на зазначене вище метою даної статті є привернення уваги суб'єктів освітнього процесу до проблематики щодо браку практичного застосування психологічного знання і психологічного інструментарію в сучасній науково-педагогічній практиці ВВНЗ.

Особливий акцент – на процес підготовки до цього майбутніх військових педагогів, а також визначення перспектив оптимізації ситуації, яка склалася нині у ВВНЗ та у вітчизняній системі вищої військової освіти загалом.

Виклад основного матеріалу.

Посилення психологічної складової вищої військової освіти, лише на перший і не надто заглиблений погляд виглядає самоочевидним і начебто не становить особливої проблеми і не потребує спеціального аналізу. Але на практиці існує реальна потреба в підвищенні психологічної компетентності суб'єктів освітнього процесу в усіх ланках і на всіх рівнях його організації.

Ця проблема є досить давньою в часі, але нажалі мало дослідженою. Вивчення історичної ретроспективи свідчить про те, як непросто психологічне знання інтегрувалося в педагогічну царину і як воно разом з його носіями неодноразово замовчувались фахівцями і громадськістю. Як зазначає О. Петрунко, одним із свідчень незбігу в освітньому просторі суспільства психологічних та педагогічних знань, ідей та уявлень є драматична доля педології – комплексної науки про дитину, біля витоків якої стояли видатні філософи, педагоги, психологи, дитячі психіатри і педіатри кінця XIX – початку XX століття [5].

При цьому саме психологічні ідеї багатьох, у т.ч. народних педагогів, які в свій час слугували мішенню для потужної критики з боку хранителів традиційних педагогічних канонів, за нашим глибоким переконанням, можна відносити до тих доленосних чинників, які гарантували тривале життя відомим і визнаним в усьому світі педагогічним системам (Й. Песталоцці, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, К. Ушинського,

В.Сухомлинського та ін.) і зберегли ці системи для далеких нащадків [6].

Значна частина психологічної наукової спільноти, а особливо ті, які так чи інакше причетні до науково-педагогічної діяльності стверджують що педагог має володіти належними психологічними знаннями і підвищувати свою професійну компетентність саме через її психологізацію.

Зокрема В. Маслоу зазначає що в процесі підготовки і проведення навчального заняття викладач як на усвідомленому, так і на інтуїтивному рівні просто вимушений враховувати психічні процеси, що протікають в психіці кожної особистості. Серед них такі, як воля, емоції, почуття, мислення, мовлення, сприймання, відчуття тощо. Крім того, неможливо навіть розпочати будь-яке заняття, не знаючи рівня знань, навичок та умінь кожного зі слухачів. Психологізація навчання потребує від викладача значного збільшення уваги до своєї професійної кваліфікації, до глибокого опанування можливостей психологічного дослідження та практичного застосування його результатів [4].

Доцільність таких підходів видається самоочевидною і начебто не викликає жодних заперечень чи сумнівів. Але практика організації освітнього процесу у ВВНЗ свідчить що не все є “прозорим” і безпроблемним в педагогічних царинах – і в сучасній системі вищої військової освіти на всіх освітніх рівнях підготовки фахівців у сфері оборони. Йдеться, зокрема, про те, що адміністрація і науково-педагогічні працівники ВВНЗ, зазвичай формально або обмежено допускають психологічні знання й інструментарій у педагогічну практику. Саме таким чином стає зрозумілим те, що в освітньому просторі періодично загострюються й актуалізуються одвічні питання про необхідність психологізації освітнього процесу, шляхом посилення психологічної компоненти (теоретичних та прикладних його ланок) та підвищення психологічної компетентності суб’єктів вищої освіти.

На нашу думку потребує рефлексивного осмислення та втручання ситуація яка наразі склалася у вітчизняному освітньо-педагогічному просторі з багатьма за давними проблемами, зокрема неефективним пошуком шляхів психологізації вищої військової освіти.

На ряду з цим, науково-педагогічні працівники, які готові приймати освітні зміни, мають усвідомлювати основні риси відповідальності, яку вони несуть за слухачів

(студентів), що передбачає ряд обов’язків (поважати кожного слухача і вірити в його успішність; бути чесним і визнавати власні помилки; цінувати особисті зусилля слухача; бути послідовними і справедливими; вміти слухати й дотримуватись конфіденційності; постійно поновлювати свої знання про розвиток слухачів тощо).

І це далеко не всі випробування, які готує для них освітнє реформування. Та чи готові науково-педагогічні працівники до нового формату роботи, нової відповідальності, нових акцентів у діяльності? Досвід свідчить, що робота в нових умовах у педагогів вишів що залучені до ряду пілотних проектів викликала обурення за те, що вони працювали вірою і правдою багато років, підготували багато фахівців, отримали високий рівень навчальних досягнень, а тепер їм не дають спокійно допрацювати. І нажаль мало позитивних емоцій вирує навколо освітніх реформ.

Спробуємо окреслити феномен психологізації освітнього процесу у ВВНЗ та надати йому визначення. Погоджуємося з думкою О. Петрунко, що “психологізація” це істотне, тобто здатне спричинити позитивні якісні зміни в усіх ланках і на всіх рівнях реалізації педагогічної освіти посилення психологічної її складової, внаслідок чого психологічні знання й інструментарій природно інтегрувалися б у педагогічну освіту і практику на всіх рівнях їх організації і перебігу, а відтак і в педагогічно-освітній простір країни загалом [5].

Виконання цього непростого завдання полягатиме в тому, що психологізація освітнього процесу у ВВНЗ передбачатиме врахування і системну реалізацію двох важливих факторів, об’єктивного і суб’єктивного.

Об’єктивний носить здебільшого формальні ознаки і включає когнітивний та технологічний аспекти. Це, наприклад, психологічні дисципліни в межах навчальних програм (планів) та методи їх засвоєння. Суб’єктивний, який розкриває психологічні аспекти (мотиваційний, ціннісний, емоційний та інші), тобто пов’язаний суто з поведінкою людини.

Те, що окреслює перший фактор (власне, зміст і функції педагогічної освіти), зазвичай “спускається згори”, а отже, є відносно добре формалізованим і регламентованим наявними навчальними програмами, планами, іншими нормативними документами. Інноваційні процеси у вишах, які зачіпають цілі, зміст і

умови освіти, зазвичай ініціюються на державному рівні і зрештою є реакцією на зміни, що відбуваються в суспільстві, а отже, мають здебільшого адаптаційний характер. А якість освіти найчастіше і цілком слушно розглядається як: 1) якість цінностей, цілей і норм; 2) якість умов; 3) якість процесу (змісту і технологій); 4) якість результатів [1].

Навіть така, здавалося б проблемна сфера, як реалізація та оцінка ефективності освітніх технологій, насправді не є найскладнішою і найконфліктогеннішою. Освітні технології – дійсно складний об'єкт як з погляду можливостей їх втілення, так і з погляду керування ними – постають як досить добре сегментизована сфера, де виокремлюються: 1) технології організації освітнього процесу (склад, характер і послідовність освоєння програмних дисциплін); 2) технології проведення занять; 3) технології контролю за якістю знань; 4) технології самоосвіти. А критеріями їхньої ефективності зазвичай постають: 1) внесок їх у розвиток професійних і особистісних компетентностей слухачів; 2) інтенсифікація освітнього процесу за показником індивідуалізації (коли потрібні компетентності сформовано у більшості слухачів); 3) інтенсифікація освітнього процесу за показником досягнення кращих результатів за меншу кількість часу [1].

Вище зазначене не стає предметом гострих дискусій і суперечок, а пов'язані із даним аспектом технологічні й інші проблеми, переважна більшість яких є спільними для педагогічної і психологічної спільнот, не відіграють ключової ролі в поєднанні поглядів педагогів та психологів у досягненні кінцевої мети ВВНЗ. Всі вони підлягають впливу однакових чинників системного характеру, зумовлених наявною воєнно-політичною, економічною і соціокультурною ситуацією. Створені ними спільні труднощі змушують їх балансувати між традиційним (розумним, добрим, вічним) та інноваційним (динамічним, змінюваним), реагуючи на численні директиви зверху (що зазвичай подаються під гаслами гуманізації і демократизації освіти); вимушено виконувати недоцільні або й апріорі невиконувані завдання; потерпати від тотального дефіциту ресурсів (браку фінансування, браку усвідомлення стратегічних цілей і завдань освітніх реформ, браку успішної практичної участі в інноваційних процесах (без чого неможливі впевненість у правильності своїх дій і закріплення нового позитивного досвіду); існувати в умовах організаційного

хаосу і тотальної дезінтеграції (що виявляється як незбіг інтересів і потреб, неузгодження професійних зусиль в усіх сферах і на всіх рівнях реалізації вищої військової освіти) [5]. Це спільне поле системних труднощів є чинником об'єднання педагогічної і психологічної спільноти в освітньому просторі.

Психологічний фактор має значно менш виражені нормативний зміст і нормувальні функції. Почасти саме тому на рівні його дії виявляються істотні незбіги в поглядах педагогів і психологів на процес педагогічної освіти і її результати [2]. Як правило значна кількість таких незбігів міститься у професійних дискурсах педагогів і психологів. Педагоги часто говорять: “Змінюючи (навчаючи) інших, змінюєшся (навчаєшся) сам”. Таким чином вони орієнтовані на формування і зміну інших людей. Позиція психологів – “Змінюючись сам, змінюєш світ”. Отже, вони орієнтовані на відповідність себе й інших світу. Педагоги традиційно виходять із позиції ментора (“я знаю це краще за тебе”, “чини як я” тощо), а психологи орієнтовані на партнерські стосунки “на рівних”, на діалог у широкому його розумінні. Такого роду незбігами спричинена більшість труднощів і помилок, які виявляються у відносинах і взаємодії педагогічної і психологічної спільнот у педагогічній царині, зокрема й у сфері вищої військової освіти: неадекватні очікування один від одного, брак взаємної довіри, боротьба за “свою територію”, ревізія психологічних знань (надміру сміливих, “невигідних” для педагогічної практики) під педагогічним кутом зору. При цьому педагоги зазвичай не заперечують включення психологічної складової в освітню підготовку майбутніх педагогів і навіть активно декларують підтримку на користь цього, що ще більше “унепрозороє” ситуацію [1].

Наприклад, під час семінару психолого-педагогічного спрямування при обговоренні питань фахової підготовки майбутніх магістрів-педагогів керівництво декларує необхідність опанування майбутніми викладачами таких інструментів практичної роботи зі слухачами, як новітні інформаційні технології та мовленнєва (а саме – іншомовна) підготовка, але при цьому жодним словом не згадує про психологічну складову професійної підготовки майбутнього військового педагога, оскільки широко вважає, що це й так зрозуміло. І як результат, під час засвоєння магістерських програм, важливих навичок щодо цілепокладання і планування, комунікації і роботи в команді, емпатії і знаходження стратегій “виграш-виграш”,

майбутньому магістру здобути не вдається. А шанований доктор педагогічних наук доводить не менш шанованому кандидату психологічних наук, що слухачі мають писати магітерські роботи з психологічних дисциплін на основі тих вимог, що розроблені для написання робіт із педагогіки. Такого роду факти свідчать про неналежний рівень психологічної культури сучасної педагогічної спільноти. Таким чином під психологізацією освітнього процесу у ВВНЗ розуміємо специфічний вплив психологічних знань на процес формування особливих відносин між суб'єктами освітнього процесу з метою підвищення якості вищої освіти.

Тож цілком природним і закономірним наслідком цього є те, що зрештою рівень їх психологічної компетентності в рамках навчальної діяльності у кращому разі залишається на інтуїтивному рівні і виявляється як окремі випадкові осяяння, а не на рівні впевненого і систематичного застосування, а в гіршому – у майже нерозвинутому, зародковому стані [4]. І ця вкрай неоптимістична ситуація потребує технологічного втручання, основу якого мають становити рефлексивні технології впливу, основна ідея яких – активація й збагачення індивідуальної і колективної рефлексії стосовно інтеграції психологічних знань, інструментів і практик в сучасне освітнє середовище та повсякденного практичного їх застосування.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Посилення психологічної складової вищої військової освіти, передбачає реалізацію обох однаково важливих аспектів цієї складової – об'єктивного (що має когнітивний та технологічний виміри) і суб'єктивного (що має мотиваційний, емоційний, ставленнєвий, ціннісний та інші, власне психологічні, виміри).

Психологізація покликана не лише забезпечити традиційну психологічну допомогу адміністрації, слухачам, науково-педагогічним працівникам вишу, але й реалізовувати психологічний супровід основних соціальних процесів в ВВНЗ. Вона не належить до самоочевидних феноменів, які “розуміються самі собою”.

Головною системною причиною того що перспективи психологізації вищої військової освіти видаються не такими оптимістичними, як того хотілося б, полягає в тому, що за деклараціями на підтримку психологізації відбувається реальний, хоч і прихований спротив їй з боку педагогічної спільноти.

Нагальна необхідність посилення психологічної компетентності науково-педагогічної спільноти та підвищення рівня її психологічної культури, обумовлена об'єктивними і суб'єктивними проблемами й труднощами, які постають на шляху психологізації освітнього процесу у ВВНЗ.

Всі аспекти і виміри психологізації мають чітко експлікуватися на рівні нормативних документів і активно вводитися в науковий і практичний дискурси науково-педагогічної спільноти. Покладаючись на стратегічно-планувальну функцію мови, слід говорити про психолого-педагогічний (а не педагогічний) процес, психолого-педагогічну (а не педагогічну) освіту, психолого-педагогічні (а не педагогічні) чинники тощо. Застосування пропонувані термінів у науково-педагогічному дискурсі створить підґрунтя для формування у науково-педагогічної спільноти настанов і мотивації на посилення і розвиток власної психологічних компетентності і психологічної культури, істотно покращить перспективи психологізації освітнього процесу у ВВНЗ.

Список використаних джерел

1. Гуржій А.М. Каракай Ю.В., Петренко З.О., Вавіліна Н.І., Куранда Т.К. Інноваційна діяльність в Україні. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 152 с.
2. Донченко О.А. Небезпеки психосоціального простору // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / За заг. ред. М.М.Слюсаревського. – К.: Міленіум. – 2007. Вип. 5-6. – С. 135-143.
3. Лепский В.Е. Рефлексивно-активные среды инновационного развития. – М.: Изд-во «Когито-Центр». – 2010. – 255 с.
4. Маслов В.С. Психологізація навчання // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – Вип. 2 (27). – С. 54-58.
5. Петрунько О.В. Психологізація педагогічного процесу: актуальність проблеми // Вісник психології і педагогіки: Зб. наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка. – 2009. – Вип. 9. – К.: 2012. – Режим доступу до збірника: <http://www.psyh.kiev.ua>
6. Фролов П.Д. Образ інновацій: у пошуках технологій творення // Вісник Чернігівського університету. – 2010. – С. 307-311.

References

1. Gurzhij, A.M., Karakaj, Yu.V., Petrenko, Z.O., Vavilina, N.I., Kuranda, T.K. (2006). Innovacijnadijal'nist' v Ukrayini [Innovation Activity in Ukraine], p. 152 (in Ukrainian).
2. Donchenko, O.A. (2007). Nebezpeky psyxosocial'nogoprostoru [Dangers of psychosocial space]. Problemy politychnoy psyxologiyi ta yiyiroi u stanovlenni gromadyany na Ukrayins'koyiderzhavy: Zb. nauk. pracz', 5-6, pp. 135-143 (in Ukrainian).
3. Lepskyj, V.E. (2010). Refleksivno-aktivnyie sredy iinnovatsionnogo razvitiya [Reflexive and Active Environments of Innovative Development], p. 255 (in Russian).
4. Maslov, V.S. (2012). Psyxologizaciya navchannya [The psychologizing of education]. Visnyk Nacionalnogo universytetu obrony Ukrayiny, 2 (27), pp. 54-58 (in Ukrainian).
5. Petrun'ko, O.V. (2009). Psyxologizaciya pedagogichnogo procesu: aktualnist' problemy [Psychologization of the pedagogical process: the relevance of the problem]. Visnyk psyxologiyi pedagogiky: Zb. nauk. pracz', 9. [e-book]. Available at: <http://www.psyh.kiev.ua> (in Ukrainian).
6. Frolov, P.D. (2010). Obraz innovacij: u poshukax texnologij tvorenniya [The image of innovation: in search of creation technologies]. Visnyk Chernigivskogo universytetu, pp. 307-311 (in Ukrainian).

Резюме

Мозалёв В. кандидат педагогических наук, НУОУ имени Ивана Черняховского
ORCID ID /0000-0002-1764-9063

ПСИХОЛОГИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШИХ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье рассматривается актуальная проблема психологизации процесса обучения в высших военных учебных заведениях путем развития психологической компетентности участников образовательного процесса, как обязательной педагогической условия для повышения качества подготовки специалистов в сфере обороны. А также привлекается внимание к актуальному вопросу психологической готовности педагогов к внедрению образовательных реформирования инноваций.

Ключевые слова: качество образования; психологизация; образовательный процесс; высшее военное учебное заведение; психологическая компетентность.

Summary

Mozalev V. Candidate of Pedagogical Sciences, NUDU after Ivan Chernyakhovsky

PSYCHOLOGY OF EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals with the actual problem of psychologization of the learning process in higher military educational institutions by developing the psychological competence of the participants in the educational process, as an obligatory pedagogical condition for improving the quality of defense training. And also attention is drawn to the topical issue of the psychological readiness of teachers to implement educational reform of innovations.

The purpose of this article is to draw the attention of the subjects of the educational process to the problems concerning the lack of practical application of psychological knowledge and psychological tools in the modern scientific-pedagogical practice of the HMEI. Particular emphasis is placed on the process of preparation for it of future military teachers, as well as the definition of prospects for optimizing the situation that has developed nowadays in the HMEI and in the national system of higher military education in general.

This problem is rather slowed down in time, but unfortunately it has not been investigated. The study of historical retrospective shows that it is not easy for psychological knowledge to integrate into the pedagogical realm and how it, along with its carriers, was repeatedly suppressed by specialists and the public.

In our opinion, the situation which has developed in the domestic educational and pedagogical space with many overwhelming problems, in particular ineffective search for ways of psychologization of higher military education, needs to be reflexive comprehended and interfered.

In the process of preparing and conducting ascientific class, the teacher, both on a conscious and intuitive level, is simply forced to take into account the mental processes occurring in the psyche of each individual. Among them there are will, emotions, feelings, thinking, speech, perception, sensation, etc. Besides, it is impossible even to start any class, without knowing the level of knowledge, skills and abilities of each of the listeners. Psychologization of education requires from the teacher a significant increase in attention to their professional qualifications, to profound understanding of the possibilities of psychological research and the practical application of its results.

Strengthening the psychological component of higher military education includes the implementation of both equally important aspects of this component — objective (having cognitive and technological dimensions) and subjective (which has motivational, emotional, relational, value and other, actually psychological, dimensions). Psychologization is designed not only to provide traditional psychological assistance to the administration, students, scientists and pedagogical workers, but also to implement psychological support of the main social processes in the HMEI.

Keywords: quality of education; psychologization; educational process; higher military educational institution; psychological competence.